

“Tahılı nasıl olursa olsun alın!”: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde kolektif tarıma geçiş¹

Burak Başaranlar

İnsanlık tarihi vadetmeleri bakımından muazzam bir potansiyele sahip olup, uygulandığı itibarıyla felakete dönüşen politikalarla doludur. Ancak bize göre bu konuda çok az politika SSCB tarafından hayata geçirilen kolektifleştirme siyaseti ile yarışabilir. Stalinişterleri bir tarafa bırakırsak, bugün SSCB’de gerçekleştirilen kolektif tarımın o dönemki kazanımlarından bahseden, gelecekteki devrim için kolektifleştirmeden ilham alan çok az kişi vardır. SSCB gibi nüfusun ezici bir çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu bir ülkede kırsal alanda sömürüyü sona erdirmeyi hedefleyen ve tarımsal üretimi arttırmayı vadeden bir politika, nasıl olmuştur da bu denli hafızalardan silinebilmiştir? Bunda SSCB’nin çöküşünü takip eden dönemde

---

1 “Tahılı nasıl olursa olsun alın” emri Stalin’e aittir. Bkz. Hugh D. Hudson Jr., *Peasants, Political Police, and the early Soviet State: Surveillance and Accomodation under the New Economic Policy*, New York: Palgrave Macmillan, 2012, s.107.

“Tahlılı nasıl olursa olsun alın!”: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde kolektif tarıma geçiş

sol hareketlerin hem entelektüel hem de örgütsel düzeyde zayıflamasının bir rol oynadığı muhakkaktır. Bununla beraber kolektifleştirmenin miras bıraktığı olumsuz imajı yalnızca bu duruma referansla açıklamak bizce kolaycılık olur. Öyleyse, SSCB’deki kolektifleştirme politikaları yakından incelenmeli ve bu deneyimdeki hatalardan ders çıkarılmalıdır.

Kolektifleştirmeyi vadetmeleri bakımından muazzam bir potansiyele sahip olup da uygulandığı itibarıyla felakete dönüşen bir politika olarak tanımlamam ilk bakışta abartılı gözükebilir ancak bu iddiamın iki temel hareket noktası var. Birincisi, devrimin gerçekleştiği tarih olan 1917’de dünya nüfusunun hâlâ çok büyük ölçüde köylülere ve tarım emekçilerinden oluşmasıdır. SSCB’de uygulanan kolektifleştirme politikasının başarıya ulaşması her şeyden önce dünyanın bu en büyük kitlesini temsil eden kesimde sosyalizme karşı duyulan sempatiyi artırma potansiyeline sahipti. İkincisi, tıpkı dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi SSCB’nin nüfusunun da yaklaşık yüzde 80’inin köylülere oluştuğu gerçeğidir. Moskova, St. Petersburg, Bakü gibi şehirlerdeki büyük sanayi kuruluşları ve bu kuruluşlarda çalışan modern bir proletaryanın varlığına rağmen, Çarlık Rusyası ve SSCB’nin ekonomisi kırdaki tarım üretimine dayanmaktaydı. Dolayısıyla devrimin gerçekleştiği tarihlerde köylülük ve tarımsal üretim SSCB için hayati bir öneme sahipti. Ancak Stalin liderliğindeki bürokrasinin kolektifleştirme öncesi ve sonrasında yaptığı yönetsel hatalar, kolektifleştirme siyasetinin hem politik hem de insani bakımdan tamir edilmesi zor hasarlara yol açmasıyla sonuçlandı. Bu yazının hareket noktası budur.

Bu yazıda işleyeceğimiz ana fikri şöyle detaylandırabiliriz: Stalin tarafından 1929’da aniden denilebilecek kadar hızlı bir şekilde hayata geçirilen kolektifleştirme, literatürde “Yeni Ekonomi Politikası” (*New Economic Policy*, NEP) olarak bilinen ekonomi politikalarının yürürlükte olduğu dönemde tahıl işesine ilişkin yaşanan birtakım problemlerden dolayı gerçekleştirilmiştir. Diğer bir deyişle, Stalinistlerin iddia ettiğinin aksine, kolektifleştirme büyük toprak sahiplerine karşı verilen bir savaş olmaktan çok, devletin içinde bulunduğu ekonomik bunalımı çözmeye yönelik bir hamle niteliği taşımaktadır. Kolektifleştirme siyaseti ancak 1929’da tarımsal ürünlerin işesi, sanayileşme hızının istenen düzeylere gelememesi gibi birtakım ekonomik problemler sebebiyle partinin gündemine girmiş ve uygulanmıştır. Dolayısıyla kolektifleştirme siyaseti Sovyetler Birliği’nin makro ekonomi politikaları ve bu politikaların kısa, orta ve uzun vadede beraberinde getirdiği sonuçlar da dikkate alınarak incelenmelidir.

Yazımız üç ana bölümden oluşuyor: İlk kısımda iç savaş sürecinde izlenen politikardan kısaca bahsettikten sonra, iç savaşın bitmesiyle beraber yürürlüğe konulan NEP’i inceleyeceğiz. Savaş dönemi boyunca kırdan alıp sanayiye vermek üzerine dizayn edilen ekonomi politikalarına karşılık, NEP’in tarımsal üretimi devlet kontrolüyle de olsa arz-talep dengesinin, yani piyasa ekonomisinin dinamiklerine

uygun bir şekilde düzenleme amacı taşıyan bir politikalar bütünü olarak hayata geçirildiğini vurgulayacağız. İkinci bölümde, NEP'in kırdaki muhafaza ettiği piyasa ekonomisinin zaman içinde Sovyet ekonomisinde hangi sorunlara yol açtığını ve bu sürecin Sovyet bürokrasisini neden kolektifleştirme siyasetine zorladığını analiz edeceğiz. Bu bölümde parti içinde ne tür tarım politikalarının izlenmesi gerektiğine dair tartışmaları ve kolektifleştirme siyasetinin nasıl hayata geçirilmesi gerektiğine dair farklı görüşleri okuyucuya aktaracağız. Üçüncü ve son bölümde Stalin liderliğindeki Sovyet bürokrasisinin hangi koşullar altında kolektifleştirme siyasetini hayata geçirdiğini tahlil edip, kolektifleştirme siyasetinin Sovyet ekonomisine olan etkilerini tartışacağız.

Tarımın kolektifleştirilmesinden tarım politikaları ve parti içindeki tartışmalara

Bolşevikleri gerek iç savaş esnasında gerekse de savaştan sonraki dönemde meşgul eden meselelerin başında proletarya ve köylü halk arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı geliyordu. Kırdaki üretim ilişkileri 'geri kalmış bir kapitalizmin' özelliklerini taşıyordu; tarımsal üretim bir nebze ticarileşmiş ve pazar için üretime yönelmişti ancak kırdaki tarımsal artık hâlâ ilkel denilebilecek metodlarla elde edilebiliyordu. Lenin'in Rus sosyal demokrasisinin programına 'ortaçağdan kalma her şeye karşı yönelen köylü devrimi'ni dâhil etmesi tarımın bu az gelişmiş haliyle yakından ilgilidir.² Yalnız söylemek gerekir ki, tarımın zayıflığı sınai üretimin güçsüzlüğünden bağımsız değildi: Tarımsal üretimin modernize edilebilmesi için gerekli olan teknoloji ve araçlar, sanayi sektörü tarafından nadiren temin edilebiliyordu. Dolayısıyla Bolşeviklerin önceliklerinden biri tarım ve sanayi, köy ve şehir arasındaki problemleri düzeltmekti. Bu problemleri düzeltmek için Sovyet hükümetinin yaptığı hamleler savaş komünizmi, NEP ve kolektifleştirme olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilir. Bu başlıkların içinde kolektifleştirme siyaseti de tarım ve sanayi arasındaki ilişkiyi daha radikal bir biçimde düzenleme arzusundan dolayı daha özgün bir yere sahiptir.

İç savaşın devam ettiği 1918-1921 yılları arasına denk gelen ve literatürde 'savaş komünizmi' olarak bilinen dönemde Bolşeviklerin ekonomi politikası ordunun ihtiyaçlarını gidermek ve sanayiye ayakta tutmak üzerine kurgulanmıştı. Bolşevikler arasında bu politikanın komünizme geçiş için elverişli olabileceği kanısı hâkim olsa da, kısa dönem içinde savaş komünizmi süresince izlenen politikaların sürdürülebilir olmadığı anlaşıldı: Sanayi iç savaş süresince ayakta kalabilmişti, ancak tarımsal üretim gittikçe düşüyor ve şehirlerin ihtiyaç duyduğu tarım ürünlerinin

---

2 V.İ. Lenin, *Seçme Eserler Cilt 3*, İstanbul: İnter Yayınları, 1994, s. 245.

“Tahlılı nasıl olursa olsun alın!”: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde kolektif tarıma geçiş

iaşesi giderek zorlaşıyordu.³ Sovyet hükümeti bu süreçte artan ekonomik problemleri bankaların kamulaştırılması, dış borçların reddedilmesi ve yerelde **kulak** olarak bilinen zengin köylünün mallarına el koyulması gibi uygulamalarla telafi etmeye çalıştı.⁴ Kolektif çiftliklerin ilk olarak kurulması da bu döneme denk gelir. Ancak bu önlemlerin hiçbiri, kırdaki üretim ilişkilerini kökten dönüştürmediği için tarımsal üretimin artmasıyla sonuçlanmıyordu. Tarımsal üretim artmadığı gibi, şehirlerdeki kıtlığı engellemek için Sovyet hükümetinin yumurta ve tereyağı gibi temel gıda ürünlerini vergi olarak toplaması köylünün zaten zayıf olan üretim kabiliyetini daha da kötüleştiriyordu.⁵ Bütün bu olumsuzluklara Lenin’in tabiriyle ‘yenilmiş ancak yok edilmemiş kapitalist güçleri’ de ilave etmek gerekir. Üretilen tarımsal artığı devletin belirlediği sabit fiyatlar üzerinden değil, karaborsada satarak devletin hem tahıl ürünlerine ulaşmasını engelleyen hem de sermayesini arttıran bir grup vurguncunun varlığı da tahıl iaşesini zorlaştırıyordu.⁶

Zayıf bir taşra ekonomisinin savaş sonrasında da gelişim gösterememesi iki açıdan tehlikeliydi: Birincisi, devrimin gerçekleştiği yıllarda devrimci harekete sempatiyle bakan önemli bir bölüm köylünün partiye yabancılaşması ihtimaliydi. Köylülerin hiçe sayılarak, tamamen proletaryanın büyümesi ve sanayinin geliştirilmesine odaklanan bir ekonomi programı, köylülerin politik sadakatini sarsabilirdi. İkinci bir tehlike ise tarımsal üretimdeki düşüşün sürekli olması halinde, Sovyet sanayisinin de onunla beraber zayıflayacağı gerçeğiydi. Zira sanayi için gerekli olan yatırımlar ancak tarımsal üründen elde edilecek gelirle gerçekleştirilebilirdi. Diğer bir deyişle, sanayinin gelişmesi tarımsal üretimin sarsılmamasına bağlıydı.

İç savaşı izleyen dönemde izlenen ‘Yeni Ekonomi Politikası’ (NEP) bu iki tehlikenin önüne geçmek amacıyla dizayn edilmişti. NEP dönemi ana hatlarıyla değerlendirildiğinde, kapitalizmden sosyalizme geçişte ‘piyasa’ ile kısa bir barışma dönemi olarak tanımlanabilir.⁷ Bu kısa dönemli barışma değerlendirilirken iki noktaya dikkat çekilmelidir. Birincisi, kapitalist toplumda üretimi örgütleyen sınıf sermaye sahibi sınıf olduğu için, devrimden sonra **kulaklara** vurulan kısmi darbe, üretimi de etkilemişti ve bu kayıp telafi edilmeliydi. İkinci önemli nokta ise, iç savaşın ertesinde devlet henüz ülke çapında üretimi örgütleyecek maddi ve örgütsel güce sahip olmadığından, Sovyet ekonomisinin kısa vadede geleceği bireysel tarım yapan orta ölçekli köylüye ve onun üretim yapması için gerekli olan araçların teminine bağ-

3 Leon Trotsky, *The Revolution Betrayed*, çev: Max Eastman, New York, Mineola: Dover Publications, 2004, s. 17-18.

4 Edward Hallett Carr, *Lenin’den Stalin’e Rus Devrimi, 1917-1929*, çev: Levent Cinemre, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s. 71.

5 Hugh D. Hudson Jr., *Peasants, Political Police*, s. 26-7.

6 V.İ. Lenin, *Seçme Eserler Cilt 8*, İstanbul: İnter Yayınları, 1996 s. 19-30.

7 Trotsky, *The Revolution Betrayed*, s. 19.

lıydı.⁸ NEP'in hayata geçirilmesiyle birlikte, Sovyet hükümeti köylülere ürettikleri üründen elde ettikleri gelirin bir kısmını devlete vermek koşuluyla, ürünlerini piyasada satma izni verdi.⁹ İç savaş döneminde zor gücüne dayanan iâşe politikası terk edilecek, tarımsal üretim kredi ile sübvansede edilecekti. NEP bu niteliğiyle savaş komünizminin sanayi odaklı ekonomi politikalarını terk ediyor ve tarımsal üretimin iç savaş öncesindeki düzeyine ulaşmasını amaçlıyordu. Lenin'e göre NEP, devlet denetiminde de olsa piyasa ekonomisinin ve serbest piyasanın önünü açması sebebiyle geri çekilmeyi temsil ediyordu.¹⁰ Dolayısıyla NEP sosyalist programın bir parçası olarak değil, geçiş dönemindeki bir proletarya diktatörlüğünün dönemsel olarak yaşadığı ekonomik sıkıntılara **geçici** bir çözüm bulma çabası olarak algılanmalıdır. NEP'in bu özelliğine, Bukharin'in tarım sorununu değerlendiriş biçimini incelerken tekrardan geri döneceğiz.

Partinin 1921 itibarıyla çözmeye çalıştığı problemleri göz önüne alarak değerlendirilirse, NEP'in görece başarılı olduğunu söylenebilir. NEP'in 1921'de hayata geçirilmesini takip eden iki senede hasat önceki yıllara göre muazzam bir artış göstermiş ve hatta elde edilen tahılın bir kısmı dışarıya ihraç edilmişti.¹¹ Bu durumda, bazı kısıtlamalarla da olsa, Sovyet hükümetinin toprak kiralamanın ve işçi çalıştırmanın önünü açmasının da rol oynadığı belirtilmelidir.¹² Tarımsal verimliliğin arkasındaki diğer bir sebep de NEP'in küçük ölçekli olarak sınai üretim yapan özel atölye ve kooperatiflerin varlığına olanak vermesiydi. NEP'in uygulanmaya başladığı dönemde piyasa ekonomisinin getirdiği avantajlardan faydalanan ve **nepmen** olarak bilinen kimselerin ürettiği sınai ürünler piyasadaki tüketim mallarının üçte birini oluşturuyor, bu toplumsal grup hizmet sektörünü de ayakta tutuyordu.¹³

NEP'in kısa dönemde, özellikle de tarım sektöründe gözle görülür bir ekonomik canlanmaya öncülük ettiği açıktır. Ancak NEP aynı başarıyı kır ve şehir arasında dengeli bir ilişki kurma konusunda gösterememişti. Devrimin gerçekleştirildiği gündün bu yana devrim kadrolarının en fazla başını ağrıtan konulardan biri olan iâşe problemi NEP döneminde de çözülememiş ve sanayinin ve kent nüfusunun ihtiyaç duyduğu ürünlerin temini problem olmaya devam etmiştir. NEP, piyasa için üretim

---

8 Lenin 1922 itibarıyla köylünün ezici çoğunluğunun 'küçük bireysel iktisat' yapan kimselerden oluştuğunu belirtir. Lenin yüksek ihtimalle burada üretim yapacak kadar toprağa ve üretim araçlarına sahip olan, ancak geliri ve sömürdüğü emek itibarıyla **kulak** statüsünde değerlendirilemeyecek bir grup köylüyü kastetmektedir. V.İ. Lenin, *Seçme Eserler 9*, İstanbul: İnter Yayınları, s. 360.

9 Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi*, s. 84.

10 Lenin, *Seçme Eserler 9*, s. 342.

11 Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi*, s. 89.

12 Moshe Lewin, *Russian Peasants and Soviet Power: A Study of Collectivization*, New York: The Norton Library, 1975, s. 42.

13 Jonathan Bean, "Nikolai Bukharin and the New Economic Policy: A Middle Way?", *The Independent Review*, cilt 2, no:1, Yaz 1997, s. 80.

“Tahılı nasıl olursa olsun alın!”: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde kolektif tarıma geçiş

ilkisinin muhafazasıyla üretim sürekliliğini bir nebze de olsa sağlıyordu ancak bu sefer de Sovyet hükümetinin tarım ürünlerini satın almak için önerdiği fiyatlar köylüler tarafından düşük bulunuyordu. Köylünün alım gücünün düşmesi ise tarımsal üretim yapabilmek için gerekli olan teçhizatın teminini zorlaştırıyordu.¹⁴ Fiyatların düşük bulunması ve köylülerin tahıllarını Sovyet hükümetine vermek istememesi, karşı-devrimci bir grubun yerelde örgütlediği bir muhalefet hareketi olarak da görülebilir. Zira yukarıda kısaca bahsettiğimiz ve ticaretle uğraşan **nepmen**lerin bir kısmı köylülerin ürünlerini devletin tahıl işesi için önerdiği fiyatların üzerinde bir fiyatla satın alıyor, aldığı bu ürünleri karborsada satıyor ve yaptığı ticaretten hatırı sayılır miktarlarda gelir elde ediyordu.¹⁵ Ancak sebebi ne olursa olsun, NEP döneminde alınan yüksek vergiler ve yetersiz sayıdaki teçhizat, küçük ve orta ölçekli köylüyü geçimlerini sağlayabilmeleri için tekrardan **kulak**lara muhtaç bırakmıştı.¹⁶ Bunun sonucunda toprak sahibi olmayan ve üretim yapamayan köylü tekrardan **kulak**ların tarlalarında çalışmaya başlamış, üretim yapabilen köylü ise **kulak**ların verdiği maddi desteğe, daha doğrusu krediye ihtiyaç duyar hale gelmişti. En nihayetinde tarımsal üretimin kısmi de olsa piyasa ekonomisine entegre olmasıyla sonuçlanan bu süreç, hem Sovyet hükümetinin tarımsal ürünler için önerdiği düşük alım fiyatları, hem de zengin köylünün tekrardan ekonomik olarak güçlenmesi sebebiyle Sovyet hükümetinin tahıl işesini iyiden iyiye zorlaştırdı.

Trotsky, NEP’i hayata geçirildiği tarihlerde desteklemişse de 1923 gibi erken sayılabilecek bir tarihte, NEP’le beraber önu açılan piyasa ekonomisinin sınai ürünler ve tarım ürünleri arasındaki fiyat dengesini ayarlayamadığını teşhis etmişti.¹⁷ Trotsky’ye göre, bu duruma müdahale edilmediği takdirde sınai ürünlerin fiyatları sürekli olarak artacak, üretilen sınai malların köylüler tarafından satın alınması daha da zorlaşacak ve şehir-kır arasında bir türlü sağlanamayan arz-talep dengesindeki problemler daha da derinleşecekti. Sovyet bürokrasisi takip eden süreçte sınai ürünlerin fiyatlarını aşağı çekmeye çalıştıysa da makasın kalıcı olarak kapatılmasının hızlı bir sanayileşme temposuyla mümkün olabileceği ancak 1929’da anlaşılabilirdi. Stalin’i 1929’da ‘tahılı ne olursa olsun alın’ emrini vererek apar topar kolektifleştirme siyasetine sarılmaya zorlayan durum da buydu.¹⁸

Bu noktada belirtmek gerekir ki, NEP’in muhafazasını savunan Bukharin de dâhil olmak üzere, parti içinde önemli konumlarda bulunan kimseler, NEP’in po-

14 Hugh D. Hudson Jr., “Police- Peasant Relations During the Formative Years of the New Economic Policy”, *Canadian Slavonic Papers/ Revue Canadienne des Slavistes*, cilt 50, no: 3/4, Eylül-Aralık 2008, s. 385.

15 Paul R. Gregory, *The Political Economy of Stalinism: Evidence from the Soviet Secret Archives*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 34.

16 Lewin, *Russian Peasants*, s. 57-9.

17 Carr, *Lenin’den Stalin’e Rus Devrimi*, s. 113.

18 Hudson, *Peasants, Political Police*, s. 105.

tansiyel problemleri üzerine kafa yoruyor ve kırsal ve şehir ekonomisi arasındaki bağlantının nasıl kurulması gerektiğine dair çeşitli çözüm önerileri sunuyorlardı. Bu önerileri iki ana kategori altında inceleyebiliriz. Bunların ilki Stalin’le beraber tek ülkede sosyalizm teorisinin kurucularından olan Nikolai Bukharin tarafından öne sürülmüştü. Bukharin SSCB’nin ayakta kalmasının köylülerle kuracağı ilişkiye bağlı olduğunu belirtiyor ve köylülerin desteğinin kaybedilmesi durumunda sosyalizmin geleceğinin de tehlike altına gireceğini ifade ediyordu.¹⁹ Bukharin’e göre, köylüyü üretim yapmaya sevk edecek piyasa koşulları muhafaza edilmeliydi çünkü Sovyet hükümetinin endüstrileşme siyaseti, köylüleri sömüren kapitalist bir endüstrileşmeden farklı bir yol izlemeliydi.²⁰ Tıpkı diğer liderler gibi, Bukharin de endüstrileşmenin Sovyet toplumunun temel politikası olması gerektiğini düşünüyor ancak kırsal birikim gerçekleştirilmeden endüstrileşme için gerekli kaynakların elde edilebileceğine inanmıyordu. Bir başka deyişle, SSCB’nin ihtiyaç duyduğu endüstrileşme hamlesi köylülüğün zenginleşmesine bağlıydı; köylü zenginleştikçe hem Sovyet ekonomisi güçlenecek hem de sınav ürünleri için gerekli olan talep kırsalda yaratılmış olacaktı.²¹ Dolayısıyla Bukharin, endüstrinin proletaryanın denetimi altında kalması koşuluyla, talep ve arz arasındaki bağlantıyı piyasa ekonomisindeki ‘görünmez el’in sağlayabileceği kanısındaydı.

Lenin’in bir geri adım olarak gördüğü NEP’in, Bukharin’in teorisinde merkezi bir rol oynadığı açıktır. Hatta denilebilir ki, Bukharin, NEP’i Sovyet ekonomisinin gelecekte de dayanacağı ideal bir politikalar bütünü olarak görmekte ve onu kalıcı hale getirmek arzusundadır. Ancak Bukharin NEP’ten hareketle köyün şehir tarafından ‘sömürülmediği’ bir model sunmaya çalışırken, köylerde zaten mevcut olan ve NEP tarafından bir derece de olsa canlandırılan kapitalist üretim ilişkilerini daha da ileriye götürmektedir. NEP’in mevcut üretim ilişkilerini muhafaza ederek, yani toprak kiralama, yoksul köylünün zengin köylü tarafından çalıştırılması gibi pratiklere izin verdiği ölçüde başarılı olabildiğini ve tam da bu yüzden Lenin’in NEP’i bir geri adım olarak değerlendirdiğini belirtmiştik. Bukharin’in teorisinde bu durumun nasıl tersine çevrileceğinin, diğer bir deyişle, tarımda sosyalizmin nasıl inşa edileceği sorusunun cevabı yoktur.

Bukharin’in teorisine alaka çekilmesi gereken bir diğer nokta ise kapitalist sistemden ve dolayısıyla dünyanın geri kalanından yalıtılmış bir ülkenin kısıtlı kaynaklarla sanayileşmeyi nasıl gerçekleştireceğidir. Bilinen sebeplerden ötürü SSCB kapitalist ülkelerin sahip olduğu ‘olanaklardan’ yoksundur: Sosyalist bir ekonomi diğer ülkeleri sömürgeleştirip, sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu ucuz hammad-

19 Lewin, *Russian Peasants*, s. 136.

20 Stephen F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography, 1888-1938*, Oxford, New York: Oxford University Press, 1980, s. 170-1.

21 a.g.e., s. 175-6.

de ihtiyacını bu ülkelerden temin edilen ucuz ham maddeler aracılığıyla gideremez. Bu durum birbirine sınımsıya bağlı olan iki problemi beraberinde getirir: yavaş sanayileşme temposu ve düşük emek verimliliği. Sanayileşme için gerekli olan ham maddelerin ucuza elde edilememesi ancak emek verimliliğinin artırılmasıyla telafi edilebilirdi ki, bu da dönemin ekonomik koşullarında sanayileşmeyi zorunlu kılıyordu. Bu kısıtlılıklardan kurtulmanın tek yolu devrimin sanayileşmiş ülkelere yayılmasıydı, ancak bu noktada hatırlatmak gerekir ki Bukharin dünya devrimi vizyonunu bir süre önce terk etmişti. Bu koşullar altında tek ülkede var edilmeye çalışılan bir sosyalizm, devletler arası rekabetin dayattığı gerekliliklerle nasıl başa çıkabilirdi? Bukharin’in teorisine yön veren asıl gerilimi işte burada aramak gerekir. Bukharin SSCB’nin bir an önce sanayileşmesi gerektiğinin farkında olsa da partinin ülkede yatırılabilir bir ekonomik artık üretecek en büyük kesim olan köylü nüfusun sosyalizme yabancılaşmasına sebep olacak politikalara karşı çıkmaktadır. Bukharin bahsi geçen dönemde dünya ekonomisinin sosyalizm temelinde bütünleşme şansı olmadığını düşündüğü için, sanayileşme için elde edilecek kaynakların, köylülüğün ‘zenginleşmesine’ ve dolayısıyla kırdaki piyasa ekonomisinin muhafaza edilmesine bağlı olduğunu iddia etmiştir. Özetle, Bukharin’in NEP’in daha da kurumsallaşması yönündeki arzusu, dünya devrimi vizyonunu terk etmesinden bağımsız olarak incelenemez. Öyleyse denilebilir ki Bukharin tek ülkede sosyalizmin kusurlarını sosyalizmin içine kapitalizm ‘serpiştirerek’ kapamak niyetindedir.

Parti içinde sanayi ve tarım arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiğine dair diğer bir görüş Trotskiy’e aitti. Trotskiy’in programının sanayileşme odaklı bir program olduğu söylenebilir zira Trotskiy, NEP’in bir sonucu olan sanayi ürünleri fiyatlarının sürekli artış halinde olmasının ancak sanayiye yapılacak yatırımların artırılmasıyla durdurulabileceğini düşünüyordu.²² Trotskiy sanayinin ve dolayısıyla tarımın da ayakta kalabilmesinin tek yolunun daha fazla sanayileşmeye ve sınai ürünlerin fiyatlarının düşürülmesine bağlı olduğunu belirtiyordu. Sınai yatırım ve üretimin artması, örneğin traktör gibi araçların köylerde yaygınlaşması, tarımsal üretimin de verimliliğini arttıracak ve köy ekonomisinin gelişmesinin önündeki engelleri kaldıracaktı. Trotskiy’in de kabul ettiği gibi böyle bir politika tarımdan sanayiye daha fazla kaynak aktarmak anlamına geliyordu. Ancak tarımdan sanayiye daha fazla kaynak aktarılması, savaş dönemindeki politikaların aksine zor alımla değil, NEP’le beraber olgunlaşan piyasa ekonomisinin önüne set çekilerek gerçekleştirilecekti. Hedefte ise köylünün emeğini sömürerek üretim yapan **kulaklar** ve hem ticaretle uğraşan hem de küçük işletme sahibi olan **nepmenler** olacaktı.²³ Zira bu iki grup NEP’in yarattığı olanaklardan ziyadesiyle faydalanmışlardı. NEP döneminde tarım için hükümet tarafından sağlanan

22 Lewin, *Russian Peasants*, s. 142-4.

23 Ernest Mandel, “Trotsky’s Economic Ideas and the Soviet Union,” <https://www.marxists.org/archive/mandel/1990/xx/tecon.html>.

kredileri küçük ve orta ölçekli köylü değil, zengin köylü kullanmıştı çünkü alınan krediyi geri ödeme şansına sahip tek kesim köylülüğün bu kesimiydi. **Nepmenler** de benzer bir şekilde serbest ticaret yapabilmeyen vermiş olduğu olanaklarla, şehirden düşük maliyetle aldıkları sınai ürünleri köylerde satıyordu.²⁴ Zaten düşük olan endüstriyel üretime, bir de **nepmenlerin** satın aldıkları sınai ürünleri köylerde yüksek fiyata satmaları eklenince, köylünün hem sınai ürünleri alım gücü düşüyor hem de **nepmenler** bu süreçten kazançlı çıkıyordu. Dolayısıyla Trotskiy'nin SSCB'nin daha hızlı sanayileşmesi yönündeki vurgusu, piyasa ekonomisinin ve serbest ticaretin yaratmış olduğu sıkıntıların önüne geçme ve üretimi daha fazla devlet müdahalesiyle örgütlenme çabası olarak okunmalıdır.

Kolektifleştirme söz konusu olduğunda Trotskiy ile beraber dikkat çekilmesi gereken bir diğer teorisyen Preobrajenskiy'dir. Preobrajenskiy, Trotskiy'in sunduğu önerileri daha da detaylandırmış ve SSCB'de tarım ve sanayi arasındaki ilişkinin Marx'ın 'ilk birikim' kavramına referansla tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. Preobrajenskiy'e göre eğer feodalizmden kapitalizme geçiş üretim ilişkilerinde meydana gelen ve onun sebep olduğu sermaye birikiminin bir sonucu ise, SSCB de üretim ilişkilerini değiştirmek için 'sosyalişt bir birikim' modeli takip etmek durumdadır. Fakat feodalizmden kapitalizme geçişte ücretli iş gücünün ve iş bölümüne dayalı bir meta ekonomisinin kısmi varlığı kapitalizmin önünü açacak sermaye birikimine olanak verirken, kapitalizm ve sosyalizm arasında böyle bir bağlantı söz konusu değildir.²⁵ O yüzden Preobrajenskiy, sosyalişt birikimin ancak iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesiyle mümkün olabileceğini ve SSCB'de sosyalişt birikimin sanayi kuruluşlarının kamulaştırılmasıyla başladığını ifade eder.²⁶ Gümrük vergileri, dış ticaret üzerindeki devlet tekeli, sanayiden elde edilecek gelirler de sosyalişt birikimi mümkün kılacak diğer etmenlerdir.²⁷ Ancak Preobrajenskiy, bu politikaların yeterli olmayacağını ve SSCB'nin hızlı bir sanayileşme temposu için ihtiyaç duyduğu birikimin köylülerin ürettiği ürünlerin bir kısmına el koymadan ve toplumun tüccar, **kulak** gibi sermaye sahibi kesimlerini ağır bir şekilde vergilendirmeden elde edilemeyeceğini belirtir.²⁸

Peki Trotskiy ve Preobrajenskiy'nin sosyalişt ekonomi modeline geçiş önerilerinde kolektifleştirme nerede durmaktadır? Bu soruyu cevaplarırken şu gerçeği akılda tutmak gerekir: Bukharin'in aksine, Trotskiy ve Preobrajenskiy sosyalizme geçişin piyasa koşullarının varlığıyla değil, onun devlet tarafından ortadan kaldırılmasıyla

24 Peter J. Boettke, *The Political Economy of Soviet Socialism: The Formative Years, 1918-1928*, New York: Springer Science+Business Media, 2010, s.156.

25 E. Preobrezhansky, *The New Economics*, Oxford: Clarendon Press, 1965, s. 80.

26 a.g.e., s. 80-81.

27 Boettke, *The Political Economy*, s. 162.

28 a.g.e., s. 88-89.

“Tahılı nasıl olursa olsun alın!”: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde kolektif tarıma geçiş

mümkün olabileceğini savunur. Bununla beraber Trotskiy ve Preobrajenskiy kolektifleştirme ve sanayileşme arasında direkt bir bağlantı kurmayıp, sanayileşme için gerekli olan kaynakların elde edilmesi problemini kolektifleştirme siyasetinden bağımsız olarak ele almışlardır. Diğer bir deyişle, kolektifleştirme sınıfsız bir taşranın yaratılması için bir zorunluluk olsa da daha hızlı bir sanayileşme için bir zorunluluk değildi. Tam da bu sebepten ötürü, Trotskiy ve Preobrajenskiy’nin hızlı sanayileşme için önerileri yalnızca **kulakları** ve **nepmenleri** hedef almıştır: İki teorisyen de bu kesimlerin elindeki ekonomik gücün iktidarda olmuş olmanın verdiği avantajlar kullanılarak alınabileceğini ve buradan elde edilecek kaynakların sanayileşme için kullanılabileceğini savunmuşlardır. Tarımsal ürünlerden alınan aynî verginin arttırılması, para basılması ve enflasyonun arttırılması yoluyla özel sektörde faaliyet gösteren kesimlerin sosyalist girişimlerin bir parçası haline getirilmesi bu önlemlerin bazılarıdır.²⁹ Preobrajenskiy piyasa ekonomisinden sosyalizme geçişi kolaylaştıracak bu politikalara, kolektif çiftliklerin geliştirilmesinin eşlik etmesi gerektiğini söylemiştir.³⁰

Böyle bir politika kolektifleştirme siyasetinin hem merkezi otoritenin direkt ve şiddetli bir müdahalesine ihtiyaç duyulmaksızın gerçekleştirilebileceğinin, hem de salt birtakım ekonomik teşvik ve önlemlerle köylünün kolektif çiftliklerin bir parçası haline getirilebileceğinin de kanıtıdır. Takip eden satırlarda göreceğiniz gibi Trotskiy de kolektifleştirme ile alakalı benzer bir vizyona sahiptir:

İlerlemenin daha üstün bir formu olması itibarıyla hem sanayi hem de tarım sektörlerinin kolektifleştirilmesinin nihai hedefimiz olduğunu beyan ediyoruz. Fakat proletarya bu amacı gerçekleştirmek adına köylüyü zorlayamaz; sadece bu yöndeki evrimin önünü açabilir. Proletarya bu doğrultuda sadece bir takım öneriler sunabilir; bu öneriler her ikisi de kapitalistler tarafından sömürülen bu iki sınıfın ortak deneyimleri yoluyla gerçekleştirilmeli, düzeltilmeli ve genişletilmelidir. Biz önce köylülerin kendi kaderlerini belirleme, güçlerini ve mülklerini kullanma, ekim yapacakları yöntemleri seçme ve kendi iradeleriyle özel sektörden, kolektif ekonomiye geçme haklarını güvence altına almalıyız.³¹

Yukarıdaki satırlarda görüleceği gibi Trotskiy, Stalin’in aksine kolektifleştirmeyi zor gücüyle değil, ikna yoluyla gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Evet, daha önceden vurguladığımız gibi, sosyalist ekonomiye geçiş SSCB’de kısmi olarak var olan piyasa ekonomisinin yüksek vergiler, tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşük tutulması vb. politikalar aracılığıyla baskılanmasını gerektiriyordu ve bu politika piyasada faaliyet gösteren köylüleri kaçınılmaz olarak etkileyecekti. Ancak kolektif çiftliklerin varlığı, piyasa koşullarında ayakta kalamayan köylüler için çekici bir alter-

29 Preobrezhansky, *The New Economics*, s. 31.

30 Evgenii A. Preobrezhansky, “From N.E.P. to Socialism,” <https://www.marxists.org/archive/preobrazhensky/1921/fromnep/index.html>.

31 Leon Trotsky, *Writings of Leon Trotsky 1934-35*, New York: Pathfinder Press, 2002, s. 29.

natif olma niteliği taşıyacak ve sermayeden yoksun, toprak ve tarımsal üretim için gerekli teçhizata sahip olmayan köylü, kolektif çiftliklerin sağladığı imkânlardan faydalanabilecekti. Öyleyse Trotskiy için kolektifleştirme siyaseti Stalin'in anladığının aksine zengin köylünün mallarına zor gücüyle el konulmasından ibaret değildi: Trotskiy kolektifleştirmeyi piyasa ekonomisinin tamamen sönmüldüğü, üretim araçlarının üretene ait olduğu bir ekonominin inşa edilmesinde önemli bir adım olarak görmüştür. Ancak 1929'a kadar izlenen yanlış ekonomi politikaları, Stalin ve Sovyet bürokrasisini belki kendilerinin dahi öngöremeyeceği bir agresiflikle hayata geçirilmesine sebep olmuştu. Stalin ve Sovyet bürokrasisini harekete geçiren temel motivasyon kaynağı üretimin nasıl örgütleneceğinden ziyade, devletin daha fazla tahıla nasıl el koyacağıydı. Takip eden bölümde kolektifleştirmenin nasıl hayata geçirildiğini ve nasıl sonuçlar doğurduğunu inceleyeceğiz.

Stalin döneminde SSCB'nin kolektifleştirme politikaları

Stalin döneminde izlenen politikalar hakkında ilk başta şu gerçek vurgulanmalıdır: Stalin liderliğindeki Sovyet bürokrasisi ekonomi politikalarını belirlerken hem Bukharin'in hem de Trotskiy ve Preobrajenskiy ikilisinin önerilerinden esinlenmiştir. Sovyet bürokrasisi 1929'a kadar hem NEP'e hem de Bukharin'in çizdiği teorik çerçeveye sadık kalmış, ancak 1920'lerin son dönemlerinde ortaya çıkan problemler sebebiyle hızlı sanayileşme politikasını benimsemişti. Bize göre kolektifleştirmenin iç savaş dönemini anımsatan bir şiddet girdabı içinde şekillenmesinin temel sebebi de tam olarak budur. Ekonomi politikalarının SSCB'nin kısa dönem ihtiyaçlarına göre ve planlamadan yoksun bir şekilde belirlenmesi, Sovyet bürokrasisinin ekonomi politikalarında eşine az rastlanır türden zikzaklar çizmesine neden olmuştu. NEP'in içinde barındırdığı gerilimleri tahlil edemeyen Sovyet bürokrasisi önce Bukharin'in çizgisini takip ederek NEP'i muhafaza etmek yönünde bir tavır geliştirmişti. Ancak tahıl işesi konusunda yaşanan zorluklar ve yavaş sanayileşme temposuna bir de uluslararası bir savaşın patlak vermesi tehlikesi eklenince, zorla kolektifleştirmeyle sonuçlanan çalkantılı süreç başlamış oldu. Kolektifleştirmenin uygulanmaya başlandığı tarih olan 1929, SSCB'nin Marksizmle olan ilişkisinin, SSCB'nin ve bürokrasinin pratik ihtiyaçlarına göre şekillendiği gerçeğini yalın bir şekilde göstermesi bakımından SSCB tarihinde bir dönüm noktasıdır.

Stalin'in 1920'li yılların ikinci yarısında NEP politikalarını aynen devam ettirdiğini yazının pek çok noktasında vurgulamıştık. Ancak Lenin ve Stalin dönemlerini birbirinden ayıran önemli bir fark, Stalin döneminde artık piyasa ekonomisinin Sovyet ekonomisi içerisinde giderek dallanıp budaklanması ve sonuç olarak bir nebze de olsa kurumsallaşmasıdır. Daha önce vurguladığımız gibi NEP 1925 ve 1926 yıllarında tarımsal üretimi artırma konusunda faydalı olabildiğini kanıtlamış

“Tahılı nasıl olursa olsun alın!”: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde kolektif tarıma geçiş

ve tarımsal üretim 1926 yılında savaş öncesi dönemki seviyeye dönmüştü.³² Ancak piyasa ekonomisinin varlığını sürdürdüğü bir ekonomide üreticiler, özellikle de piyasa için üretim yapabilecek kadar zengin olan köylüler, NEP’in giderek kurumsallaştırmakta olduğu piyasa ekonomisinin gerektirdiği güdüyle hareket ediyorlardı: Köylüler ürünleri için istedikleri fiyatı alana dek ya tahıllarını stokluyor, ya da devleti devre dışı bırakarak ürettikleri tahılları direkt olarak tüccarlara satıyorlardı.³³ Üstelik piyasada köylünün satın alabileceği sınıai ürünlerin kıtlığı söz konusuydu.³⁴ Bu iki durum piyasa ekonomisinin varlığı ile beraber değerlendirildiğinde, üreticilerin ürünlerinden kazanacağı para yükselene ve alım güçleri artana kadar ürünlerini saklamalarından daha doğal bir durumun olmadığı görülecektir. 1927 itibarıyla üreticilerin bu eğilimi Sovyet ekonomisi için ciddi bir probleme dönüşmüş ve aynı yıl Sovyet hükümeti gerekli olan tahılın yalnızca üçte birini temin edebilmişti.³⁵

Stalin giderek daha da içinden çıkılmaz bir hal alan ekonomik problemler karşısında Bukharin’le olan ittifakını ve hükümetin orta köylülükle olan ilişkisini gözden geçirmeye karar verdi. Stalin öncelikle NEP’i muhafaza eden politikalarından Bukharin’i sorumlu tutarak kolektifleştirmenin hız kazandığı yıl olan 1929’da Bukharin’in partideki çeşitli görevlerine son verdi. Stalin’in Bukharin’e karşı almış olduğu bu tavır, esasında geçmişte kendi liderliğinin de izlemiş olduğu ekonomi politikalarına karşı da alınmış bir tavidir. Zira Bukharin NEP’in yılmaz bir savunucusu olsa da tüm bu süreç boyunca iktidarı elinde bulunduran ve NEP’in kurumsallaşmasına neden olan politikalara önderlik eden lider Stalin’den başkası değildi. Ancak o da iktidarı lider kültü ve kişisel güce dayanan her lider gibi, kendi izlediği politikalarından başkalarını sorumlu tutarak ve hatta cezalandırarak, uzun bir süre daha iktidarda kalmayı başardı.

Stalin’in ikinci hamlesi ise **seredniyak** olarak bilinen orta köylülüğe ilişkin oldu. Stalin ilkin ekonomideki problemleri **kulakların** varlığına referansla açıklamak eğiliminde ise de 1928’de kolektifleştirmenin “sadece **kulakları** değil, devlete tahıl veren bireysel üreticileri de” hedef alacağını açıkladığında³⁶ kolektifleştirme siyasetinin asıl amacının sınıfsal ayrımlara bakılmaksızın daha fazla tahıl tedarik etmek olduğunu açık seçik ilan ediyordu. Halbuki Stalin Lenin’e de referans vererek köylülerle, özellikle de orta köylülükle ilişkinin aşağıda satırlarda ifade ettiği gibi şekillenmesi gerektiğini söylüyordu:

Daha sonra, iktidarı sağlamaştırdığımızda, emperyalistlerin saldırılarını püskürttüğü-

32 Lynne Viola, V.P. Danilov, N.A. Ivnitskii ve Denis Kozlov, *The War against the Peasantry 1927-1930: The Tragedy of the Soviet Countryside*, New Haven: Yale University Press, 2005, s. 16.

33 Ronald Grigor Suny, *The Soviet Experiment, Russia, the USSR and the Successor States*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2011, s. 172.

34 a.g.e., s. 174.

35 Lynne Viola, V.P. Danilov, N.A. Ivnitskii ve Denis Kozlov, *The War against the Peasantry*, s. 17.

36 Suny, *The Soviet Experiment*, s. 176.

müzde, kapsamlı sosyalist inşa dönemine girdiğimizde Lenin üçüncü bir şiar koydu, proleterya ve köy yoksullarının orta köylülükle **sağlam ittifakı** şiarı. Bu şiar, devrimimizin yeni dönemine, kapsamlı inşa dönemine uygun biricik doğru şiardır. Bu, yalnızca şimdi bu ittifaka bel bağlanabileceğinden dolayı değil; aynı zamanda bizim sosyalizmin inşasında sadece milyonlarca değil, bilakis düzinelerce milyon kır sakinle harekât yapmak zorunda olduğumuzdan dolayı da doğrudur.³⁷

Gerçekten de kapsamlı bir sosyalist inşa dönemine girildiğinde köy yoksullarının orta köylülükle ittifakı hayati bir öneme sahipti. Sayıları sınıflandırma yapılan kriterlere göre değişmekle beraber, **seredniyak** olarak tanımlanan orta ölçekli köylüler toplam köylü nüfusun en az yüzde 50'sine tekabül etmekteydi.³⁸ Çoğunlukla toprak sahibi olan ve tarımsal üretim yapmak için gerekli araçlara sahip olan bu grup, değişen maddi koşullarına bağlı olarak zaman zaman **bedniyak** adı verilen yoksul köylünün emeğini sömürerek tarımsal artığı elde ediyor, bu tarımsal artığı elde edemediğinde ise dönemsel olarak da olsa geçimini emeğini satarak temin ediyordu. **Seredniyakların** sınıfsal hiyerarşideki bu konumları, onları kolektif çiftliklere **bedniyak** kadar muhtaç kılmıyordu ancak doğru teşvikler ve ekonomi politikalarıyla kolektif çiftliklere katılmaları sağlanabilirdi. Üstelik kolektif çiftliklerin ekonomide henüz kayda değer bir varlık göstermediği bir dönemde, köylülüğün bu kesimine ilişkin izlenecek dikkatsiz bir politika tarımsal üretimi olumsuz bir biçimde etkileyebilirdi. Ancak Stalin **seredniyakların** bu kritik konumlarını ihmal edecek ve hem Lenin'in yaklaşımıyla hem de kendi söylediğiyle çelişerek "sadece **kulakları** değil, devlete tahıl veren bireysel üreticileri de" zorla kolektifleştirme siyasetinin bir parçası haline getirerek, köylü nüfusun büyük çoğunluğunu karşısına alacaktı.

1929 ve 1930 yıllarında hız kazanan kolektifleştirme siyaseti işte bu koşullar altında hayata geçirilecekti. Daha önceden de belirttiğimiz gibi kolektifleştirme siyasetinin tek bir hedefi vardı: Gerekli miktarda tahılı temin edebilmek. 1927'de Sovyet bürokrasisi tarafından öngörülemeyen birtakım ekonomik problemlere çözüm olarak dizayn edildiğinden kolektifleştirmenin nasıl gerçekleştirileceğine dair detaylı bir ön hazırlık yapılmamıştı.³⁹ Diğer bir deyişle, kolektif çiftliklerde üretimin nasıl organize edileceği, emek verimliliğinin nasıl arttırılacağı, kolektif çiftliklerde modernizasyon için gerekli olan araçların nasıl temin edileceği gibi problemler ancak ikincil derecede öneme sahipti. Sovyet tarihçisi Fitzpatrick'in de belirttiği gibi hangi mülklerin kolektifleştirileceği dahi tam anlamıyla açık değildi: Her türlü özel mülkün kolektifleştirildiği **kommunalar** mı inşa edilecekti? Sadece üretim araçlarının kolektifleştirildiği **arteller** miydi söz konusu olan? Yoksa SSCB bürokrasisinin

37 J.V. Stalin, *Eserler Cilt 7*, İstanbul: İnter Yayınları, 1991, s. 261-2.

38 Moshe Lewin, *Russian Peasants*, s. 48-9.

39 Sheila Fitzpatrick, *Stalin's Peasants: Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization*, New York: Oxford University Press, 1994, s. 49.

“Tahlılı nasıl olursa olsun alın!”: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde kolektif tarıma geçiş

kolektifleştirme siyaseti, toprak ve tarımsal üretim için zaruri olan ekipmanların kolektifleştirilmesinden mi ibaretti?⁴⁰ Fitzpatrick, bu durumun basit bir ihmalkârlık olarak görülemeyeceğini belirterek, hazırlıksızlığın Stalin ve parti yöneticilerine kolektifleştirme politikasının ne kadar hızlı gerçekleştirilebileceğini ve ne kadar ileri gidebileceğini görme olanağı veren bir taktik olduğunu ifade etmektedir.⁴¹

Sovyet bürokrasisinin bu dâhiyane (!) taktiği kolektifleştirmeyi hızlandırmıştır hızlandırmasına ama tarımsal üretim için aynı durum geçerli değildir. 1928’den 1932’ye kadarki süreçte kolektif çiftliklerin sayısı 33.000’den 211.000’e, kolektif yaşam alanlarındaki hane sayısı 416.000’den, 6.000.000’a kadar yükselmiştir.⁴² Bu iki veriye paralel olarak devletin tarım sektöründen almış olduğu tarım ürünlerinin miktarı da artış göstermiş ve yaklaşık on senelik bir zaman dilimi içerisinde temin edilen ürün miktarı neredeyse üç kat artmıştır. Bununla beraber 1930 yılı dışında, 1928 ve 1932 yılları arasındaki dönemde tarımsal üretim düşmüş ve 1937’deki ani bir artıştan sonra 1938’de yine 1929’daki seviyesine dönmüştür.⁴³ Yani on yıllık bir süreç içerisinde Stalin’in liderliğindeki SSCB bürokrasisinin çözebildiği tek problem iâşe problemidir; üretim konusunda ise hiçbir gelişim gösterilememiş, tarım sektörü yerinde saymaya devam etmiştir. Bu durumun en temel sebebi ise kolektifleştirmenin iç savaşı andıran bir kaos ortamında gerçekleştirilmesidir. Zira kolektifleştirmenin neleri kapsayacağı konusundaki muğlaklık, kolektifleştirme sırasında yalnızca orta köylülüğün değil, belirli bölgelerde yoksul köylünün bile mallarının kolektifleştirilmesiyle sonuçlanmıştı.⁴⁴ Bu durum kolektif çiftliklerin organizasyonel ve ekipman sıkıntılarının kısa dönemde aşılabilmesi ile birlikte değerlendirildiğinde, kolektifleştirmenin hayata geçtiği yıllarda, özellikle de ilk 2-3 yıllık süreçte, tarımsal üretimin neden azaldığı kolayca anlaşılabilir. Sonuç olarak, kolektifleştirme siyaseti sadece tarımsal üretimin düşmesine ve köylülerin durumunun daha da kötüye gitmesine neden olmamış aynı zamanda ana işlevi köylüleri zor kullanarak partinin ve bürokrasinin kontrolü altına almaya çalışan bir siyasete dönüşmüştür.

Belirli toplumsal gruplar için üretilen politikalar, bu toplumsal grupların desteğini alamazsa büyük toplumsal direnişlere yol açarlar. Kolektifleştirmenin köylünün rızası ile değil de, köylülere dayatılarak gerçekleştirilmesi yerelde büyük bir direnişi beraberinde getirmiştir.

Ancak Stalin ve Sovyet bürokrasisinin kolektifleştirmeyi hayata geçişi biçimine itiraz edecek bütün siyasi rakipler 1930’lar itibarıyla siyasetin dışında kaldığı için,

40 a.g.e., s. 39.

41 a.g.e., s. 49.

42 Verilen sayılar yaklaşık sayılardır. Bkz. Paul R. Gregory, Robert C. Stuart, *Soviet Economic Structure and Performance*, New York: Harper & Row, 1981, s. 107 ve 234.

43 Gregory, *The Political Economy*, s. 39.

44 James Hughes, *Stalinism in a Russian Province: A Study of Collectivization and Dekulakization in Siberia*, New York: Palgrave, 1996, s. 46.

köylülerin taleplerini dillendirecek ve kolektifleştirmeye ilişkin izlenen politikalarının revize edilmesini sağlayacak herhangi bir politik yapı olmadığından köylülerin kolektifleştirmeye olan itirazları büyük ölçüde yerel düzeye hapsolmüştür. Bazı köylüler çiftliklerindeki tahılların zorla alınması yerine, ambarlarındaki tahılları yakmayı tercih etmiş, yerel yöneticilere karşı silahlı saldırı girişimlerinde bulunmuş ve kolektif çiftliklerde çalışmayı reddetmişlerdir. Kolektif çiftliklerdeki üretim aletlerini kırmak ve kolektifteki üretim araçlarına zarar vermek, uzun çalışma sürelerinden kaçınmak da köylülerin geliştirdiği direniş mekanizmalarının bazılarıdır.⁴⁵

Zorla kolektifleştirmenin ekonomiye vermiş olduğu zarar ve köylülerin önemli bir bölümünün rejime karşı yabancılaşmasından daha önemli bir sonucu varsa, o da milyonlarca insanın ölümüne yol açmasıdır. Zorla kolektifleştirme siyasetinin insani sonuçlarının ne olduğu hâlâ araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır.⁴⁶ Hem kaynaklara direkt olarak ulaşma imkânımız olmadığından, hem de böyle bir tartışmayı gereksiz gördüğümüzden var olan hesaplara ek olarak yeni bir hesaplama girişimimize geçeceğiz. Bizim dikkat çekmek istediğimiz şey bu koşulları yaratan politikalar ve bu politikaları hazırlayan aktörlerdir. Örneğin, önemli tahıl üretim merkezleri olan Ukrayna ve Kuzey Kafkasya'da 1932'de baş gösteren kıtlığın en önemli sebebi, sadece kolektifleştirme sonucu düşen üretim miktarı değil, aynı zamanda Sovyet yöneticilerinin kolektif çiftliklerden talep edilen tahıl kotalarının çiftlikler ve üreticiler tarafından karşılanamayacak kadar yüksek olmasıydı.⁴⁷ Yani parti liderliğinin köylülüğe olan saldırgan tavrı zorunlu kolektifleştirmeye son bulmamış, aksine kolektifleştirme sonucu düşen üretim hesaba katılmaksızın, köylülerden talep edilen tahıl miktarı her yıl artmıştır. Yalnızca bu durum bile, Sovyet bürokrasisinin tarım politikalarını belirlerken kolektifleştirmeden (ve dolayısıyla tarımda modernleşmeden ve kırdaki emek sömürsünü sonlandırmaktan) ziyade, tahıl işesinin daha etkili ve kolay bir şekilde yapılmasını öncelikli hedef olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Ve aslına bakılırsa Stalinistler de bunun farkındadır. Stalin döneminde hem partide hem de Sovyet bürokrasisinde önemli bir role sahip olan Anaştas Mikoyan'ın açıklamaları bu durumun açık bir kanıtıdır:

---

45 Köylülerin kolektifleştirme politikalarına nasıl direndiği konusunda yapılmış pek çok araştırma vardır. Bu araştırmalardan iki tanesi için bkz. Lynne Viola, *Peasant Rebels Under Stalin: Collectivization and Culture of Peasant Resistance*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1996; Fitzpatrick, *Stalin's Peasants*.

46 Bu konudaki araştırmalardan biri için bkz. Steven Rosefielde, "Excess Collectivization Deaths 1929-1933: New Demographic Evidence", *Slavic Review*, cilt 43, no:1, Bahar 1984, s. 83-88. Bu konuyla alakalı başvurulabilecek bir diğer kaynak için bkz. Massimo Livi-Bacci, "On the Human Costs of Collectivization in the Soviet Union", *Population and Development Review*, cilt 19, no:4, Aralık 1993, s. 743-766.

47 Massimo Livi-Bacci, "On the Human Costs", s. 745.

“Tahlı nasıl olursa olsun alın!”: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde kolektif tarıma geçiş

Aıklamamın ihanet gibi anlaşılacak olmasından dolayı endişeliyim ama eğer tahlı konusunda zorluklar olmasaydı, güçlü kolektif çiftliklerin böylesine büyük bir enerji, kuvvet ve ölçekte gerçekleştirilmesi sorununu tartışıyor olmazdık. Eğer yeterli miktarda tahlı olsaydı **kolkhoz** ve **sovkhoz**ların kuruluşlarını bu şekilde ele almazdık.⁴⁸

Yazımızın sonuna doğru gelirken, vurgulanması gereken bir diğer nokta kolektifleştirme sürecinde yaşanan şiddet olaylarının yalnızca Stalin ve partinin merkezi yönetim organlarıyla sınırlandırılmayacağı gerçeğidir. 1929’da kolektifleştirme başladıktan sonra yereldeki pek çok aktivist ve yöneticinin köylülere fiziksel şiddet uyguladığını ve köylülerin zaman zaman Sovyetlerin vatandaşlarına sağlamış olduğu hizmetlerden yoksun bırakılmakla tehdit edildiklerini biliyoruz. Merkezden verilecek en kapsamlı direktif veya yapılan en iyi kolektifleştirme planının bile şiddet olaylarının tamamen önüne geçebileceği düşüncesi iki sebepten dolayı naif bir düşüncedir: Birincisi, söz konusu olan **sınıf mücadelesi**dir. Mülk ve sermaye sahibi sınıfların sahip olduklarından kolayca vazgeçmesi tarihin hiçbir kesitinde söz konusu değildir, SSCB’de de öyle olmamıştır. İkincisi, kolektifleştirme gibi yereli dönüştürmeyi hedefleyen politikalar, yereldeki aktivistler olmaksızın gerçekleştirilemez. Bu süreçte yerel aktörler özerk bir alan elde edebilir ve pekl ellerinde bulundurdukları gücü kötüye kullanabilirler. SSCB’deki kolektifleştirme sürecinde böyle örneklere sıklıkla raşlıyoruz.⁴⁹

Ancak bu iki gerçek Stalin ve Sovyet bürokrasisinin işlediği günahları örtmeye yeter mi? Biz bu yazı boyunca bu sorunun cevabının net bir hayır olduğunu savunduk. Hatırlayalım: Bukharin tavsiyeleriyle kırdaki kapitalizmin kurumsallaşmasına sebep olan Stalin’den başkası değildi. NEP’in hayata geçirildiği dönemde iç savaş boyunca zarar gören tarımsal üretim artmasına olumlu katkıda bulunduğu doğrudur. Ancak kısa bir süre sonra NEP tarım ve sanayi, şehir ve kırsal arasındaki makasın giderek açılmasına engel olamadı. Bunun arkasındaki temel sebep ise NEP’in hızlı bir sanayileşme için gerekli olan kaynakların nereden elde edileceği konusunda tatmin edici bir cevap sunamamasıydı. Kolektif iftliklerin kısmi varlığına rağmen, kırdaki üretim **kulaklar** tarafından örgütleniyordu ve bu süreç bir grup ifti ve tüccarın hatırı sayılır miktarlarda sermaye biriktirmesiyle sonuçlanmıştı. Bu tüccar ve iftiler NEP’in ve piyasa ekonomisinin sağladığı olanaklardan faydalanarak siyasi anlamda olmasa bile ekonomik anlamda güçlenmişti. Tüccar ve çiftçiler krlarını maksimize edemediği durumlarda SSCB’nin en büyük gelir kaynağı olan tahlılın hükümet tarafından tedarik edilmesini engelleyebiliyor ve sanayileşmenin temposunu yavaşlatıyordu. Kırdaki sosyalist ekonominin kurulması ve kolektifleştirme bu

48 Gregory, *The Political Economy*, s. 39.

49 Sheila Fitzpatrick, “The Question of Social Support for Collectivization”, *Russian History*, cilt: 3, no: 2, 2010, s. 159-61.

koşullar altında bir gereklilik haline gelmişti ancak 1929'a kadar süren dönemde hem sermaye sahiplerinin güçlenmesi hem de Sovyetlerin yaşadığı iâşe krizi kolektifleştirmenin muazzam bir şiddet girdabı yaratmasına sebep oldu. Tahıl iâşesi öyle acil bir ihtiyaca dönüşmüştü ki, zamanında yapılabilecek bir hamle ve ekonomi politikalarındaki bir takım değişikliklerle sosyalist ekonominin bir unsuru haline getirilebilecek **seredniyaklar** da zorunlu kolektifleştirmeye tabi tutuldu.

Peki alternatif bir kolektifleştirme politikası mümkün müydü? Bir önceki paragraftaki sorumluzun cevabı ne kadar net bir hayır ise bu sorunun cevabı bir o kadar net bir evettir. İç savaş süreci ve onun hemen ertesindeki sıra dışı koşulları ve bu koşulların dayattığı zorunlulukları bir kenara bırakırsak, Trotskiy ve Preobrajenskiy başından beri kırdan sosyalizme geçişin ancak piyasa ekonomisinin sosyalist bir ekonomiyle **yer değiştirmesiyle** gerçekleşebileceğini savunmuştur. Bunun gerçekleştirilmesi için **kulaklar** ve **nepmenlerin** ortadan kaldırılması bir zorunluluktur zira bu iki grup kırdan sanayileşme için gerekli olan kaynakların elde edilmesini engelleyen ana aktörlerdir. Trotskiy ve Preobrajenskiy'i Stalin'den ayıran görüş de tam olarak budur: Trotskiy ve Preobrajenskiy'e göre temel mesele üretimin nasıl ve kim tarafından örgütlendiği, Stalin'in hedefi sanayileşme için gerekli olan tahıl "nasıl olursa olsun" tedarik etmekten ibarettir. Bu fikir ayrılığının sonuçları açıktır: Trotskiy ve Preobrajenskiy kolektifleştirmenin önkoşulu olarak **kulak ve nepmenlerin** ortadan kaldırılmasını ve üretimin Sovyet hükümeti tarafından örgütlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Yani Trotskiy ve Preobrajenskiy kolektifleştirme siyasetini hükümetin kır ekonomisini örgütlemeye başladığı bu sürecin bir **aşaması** olarak görmüşlerdir. Stalin ise gerekli olan tahılın tedarik edilmesini, üretimin kimin tarafından örgütlendiği sorunundan bağımsız olarak ele almış ve sanayileşme için gerekli tahıl elde etmek adına küçük, orta ve büyük ölçekli bireysel üreticiler arasında herhangi bir ayırım yapmadan kolektifleştirmeyi hayata geçirmiştir. SSCB'de yaşanan kolektifleştirmenin yıkıcı karakteri tam olarak bundan ileri gelmektedir.